

Freud, Sherlock Holmes, kokain meg a Coca Cola

Dr. Stájer Géza

Világszerte ismert a pszichoanalitikus *Freud* és a mestertektív *Holmes* neve, de ki tud a kokainnal való kapcsolatokról? Egyikük bevezette a kokaint a gyógyszerek közé, habár indirekt módon, majd más, jelentősebb dolgok felé fordult figyelme: egész életében azon fáradozott, hogy véleményünk magunkról és a világról alapvetőleg megváltozzék. A másik személy még csak nem is létezett, bár sok rajongója szemében alakja olyan, mintha élt volna. [1]

Meglepő, milyen sok idő telt el, míg a kokain mint helyi érzéstelenítő utat talált a gyógyszerek közé. Még meglepőbbek a bevezetés körülményei és az a személy, akivel a szer kapcsolatba került, és aki ezidőtájt, az 1880-as évek végén fiatal, adóssággal tele zsidó orvosként működött Bécsben. Azon fáradozott, hogy hírnevet vívjon ki és szerencsését megalapozza. Igen, ő volt *Sigmund Freud* (1856–1939).

Kokain anesztézia

Amikor 27 éves korában érdekelni kezdte a kokain, még csak megélhetését szerette volna biztosítani, meg törleszteni adósságait és legkevésbé pszichiáter jövőjével törődött. Érdeklődése a kokain iránt akkor ébredt fel, amikor stimuláló hatásáról két tanulmányt olvasott. Az egyik közleményt *Montegazza* olasz neurológus írta 1859-ben arról, hogy a koka-level javítja az emésztést, fokozza a mentális éberséget és növeli a pszichikai energiát. A másik tanulmány *Aschenbrandt*tól származik, aki leírja, hadgyakorlat idején hogyan kevert titokban kokaint bajor katonák italába, és hogy így mennyire megnőtt az emberek fizikai teljesítőképessége a kimerítő menetelések alatt.

Más, az Egyesült Államokból származó irodalmi adatok azt állították, hogy a kokaint eredményesen lehet használni a morfin-addikció kezelésére. Freud azért érdeklődött a kúrák iránt, mert barátját, *dr. Fleisch-Marxow*-ot morfinizmusától igyekezett megszabadítani. *Marxow* akkor szokott rá a morfinra, amikor hüvelykujjának amputálása után nagy fájdalmak gyötörték. A segítség nem volt önzetlen, mert *Marxow* még orvosi karrierje kezdetén pénzt adott kölcsön *Freudnak*, aki persze nem tudta azt visszafizetni. Így mindent megtett, hogy barátja megszabaduljon morfin-addikciójától és egy hónapig tartó önkíséreltetés után rászoktatta a kokainra. Úgy hitte, valamilyen jelentős dolgot talált, ezért levelet írt *Martha* nevű menyasszonyának, hogy nemcsak barátját reméli meggyógyítani, hanem e kúrával a kokain új alkalmazására jött rá, ami hírnevet és pénzügyi biztonságot jelent, úgy hogy most már meg tud házasodni is.

Korai volt az öröm, mert a kúra nem gyógyuláshoz

vezetett. *Marxow* rászokott a kokainra, majd kevéssel ezután nyomorultul, kínok között meghalt. Ekkor már *Freud* is kokaint szedett, mert meg volt győződve, hogy a drog kigyógyítja saját depressziójából és enyhíti gyomorgörcseit. Naív módon még mindig úgy hitte, a kokain hírnevet és szerencsét hoz neki, ezért azt állította, hogy az előnyösen hat szívbetegségben és idegkimerültségben, és még az sem zavarta, hogy a megjelent fenti közlemények erről egyáltalán nem tettek említést.

Mindez abban az időben történt, amikor meglátogatta *Marthát* és még mindig a kokain erényeit dicsérte és hasznát a legkülönbözőbb betegségek kezelésében eszeltte. Emellett gyomor-bélpanaszok ellen egyik kollégáját 5%-os kokain-oldattal kezelte. Páciense arról panaszkodott, hogy a folyadéktól ajkai és nyelve teljesen elzsibbadnak (arról nem szólt, hogy hasi panaszai megszűntek-e). Jelen volt egy harmadik orvoskolléga, a szemész *Koller*, aki érdeklődő alkat volt és úgy látszik alapos is. Visszament laboratóriumába, kokain-oldatot készített és azt egy béka szemébe csepegtette. Rövid idő múlva tapasztalta, hogy az állat szeme szondával való érintésre, valamint hőre és elektromos behatásra érzéketlenné vált.

Kollernek ez nem volt elég. Kokaint csepegtetett a saját és asszisztense szemébe és örömmel konstataulta, hogy a fájdalmas szembetegségek ellen nemcsak hatékony analgetikumot talált, hanem emellett még olyan helyi anesztéziát tudott elérni, ami a szemsebészetben nélkülözhetetlen. Miután e tapasztalatokat publikálta, egy csapásra híres ember lett: humorosan *Coca Kollernek* nevezték el, az amerikai üdítőre utalva.

Freud lelkesedése a mindent gyógyító kokain iránt fokozatosan csökkent, ám maga még mindig szedte a szert, talán azért, hogy feledni tudja saját pénztelenségének és *Koller* nemzetközi hírnevének kettős kínját, amit még fokozott a tudat, hogy a szer lokálanesztetikus hatását saját felfedezésének tekintette. Annál inkább, mert *Freud* maga is felfigyelt a kokain zsibbasztó hatására és csodálkozott helyi érzéstelenítő tulajdonságán, éppen abban az időben, amikor *Marthát* meglátogatta. Ezért a lányt hibáztatta és azt állította, hogy ha a kritikus időben nem esábitotta volna magához, hát Bécsben marad és ő, nem pedig *Koller* aratja le a babérokat. *Freud* eme sérelme talán egy frusztrált ambíciójú tehetséges fiatalember panaszja. Am kevésbé érthető, hogy amikor már nemzetközi hírnevet és dicsőséget szerzett magának, a kokaintüske még mindig benne maradt. Negyven évvel később – *Martha* már több tíz év óta a felesége volt – ezt írta önéletrajzában: „Így visszanézve, meg kell mondanom, menyasszonyom hibája, hogy ifjú éveimben nem lettem híres.” Vajon *Freud* szerette volna, ha inkább úgy emlékeznek rá, mint a kokain-anesztézia felismerőjére, sem-

mint a tudatalatti én felfedezőjére és a pszichoanalízis megalkotójára? Lehet, hogy *Freud* kételkedő alkata és pesszimiztikus szemlélete ilyen volt. A kokain-anesztézia gyakorlati haszna vitathatatlan. Am *Freud* vajon a maga teljességében értékelné tudta-e, hogy életművében milyen értékes problémára, az emberi psziché működésére tett alapvető megállapításokat?

Coca Cola

Ezek után meglepő azt állítani, hogy mégis volt valaki, aki a kokain előnyeit már korábban felfedezte, még mielőtt azt az orvostudomány alkalmazta volna. 1863-ban, Párizsban *Mariani* a tonikus hatású, kokalevél-kivonatot tartalmazó *Vin Mariani* nevű italt árusította, azt az italt, amely a főváros művészköreiben csakhamar divattossá vált. A tonik híre gyorsan terjedt és kivívta olyan emberek elismerését, mint *Edison*, *R.S. Stevenson*, *Verne* és *XIII. Leo* pápa. Később, 1885-ben egy gyógyszerész, *Pemberton* főzött kokalevél-kivonatot tartalmazó üdítőitalt az amerikai Atlantában és Georgiában. *Pemberton* erősítő pirulák és köhögés elleni szirup eladásával próbálkozott. Am sikert csak később ért el, amikor koka-levéllel készült italát kezdte árusítani *French Wine Coca* (francia koka-bor) néven. Néhány hónap múlva *Pemberton*, aki szerette ha doktornak szólítják, vállalatot alapított, de mielőtt az italt széles körben forgalmazni kezdte, módosította az előíratot: kihagyta a bort és kevés koffeint adott hozzá. Sajnos a készítménynek nem volt eléggé aromás illata, úgyhogy még kóladió-kivonatot is kevert bele, meg kevés illóolajat, mielőtt a mixtúra nagy háromlábú vasüstökben főzésre került. 1886-ban kapta az ital a *Coca Cola* nevet és így is vált ismertté. Ekkor még mindössze 110 liternyit adtak el belőle, nem az italból, hanem a koncentrátumból, s ezt hígították szénsavas vízzel. *Pemberton* 1867-ben eladta cégének kétharmad tulajdonjogát, aztán így tett a maradék egyharmad résszel is a következő évben. Később egy másik gyógyszerész, *Candler* lett a cég tulajdonosa. 1903-ban ő is változtatott az összetételben, ami a *Coca Colát* az amerikai fiatalok számára végleg vonzóvá tette. Rájött, hogy jobb a koka-levelekből eltávolítani a kokaint, mielőtt kivonatát az italba keverik. Ez üzleti szempontból is előnyös, mert a kokaint a gyógyszerpiac szívesen felhasználja. Különben, később a kólát már női testre emlékeztető, a szoknya plisszírozását utánzó alsó részű, karcsúsított üvegekben forgalmazták.

Arthur Conan Doyle

Még meglepőbb, hogy a legíresebb kokainélvező sohasem élt, lévén kitalált regényhős. *Sherlock Holmes*-ról a külön, kalapos, pipázó, szuperintelligens detektívről van szó. Hogy miért írta meg alkotója *Arthur Conan Doyle* (1859–1930) kokainélvezőnek, ki tudja? Két dolog predesztinálta *Doyle* írói karrierjét: elégedetlensége a dolgok fennálló rendjével és tapasztalatai, melyeket szegény család gyermekeként az életben szerzett. Mindkét képzé-

si helyről, ahol tanult, rossz véleménye volt: a College-ről, ahol szigorú, zárkózott jezsuiták nevelték és Edinburgh egyeteméről, ahol orvosi képzést kapott, és ahol azokkal találkozott, akik *Holmes* karakterének modelljéül szolgáltak.

Doyle-t utazásai alatt szerzett tapasztalatai is eltávolították a Viktoriánus-korabeli orvosoktól, akik nem ismerték az anyagi szükséglet, neki viszont kellett a pénz. Hájóorvosnak állt, sebészként utazgatott utasszállítókkal és teherhajókkal Nyugat-Afrika partjainál, kikötőről kikötőre. *Doyle* kreatív géneket örökölt alkoholista apjától, de amikor sebészként praktizált, sokszor nem volt betege, ezért rászokott az ivásra is.

Kérdés, hogyan találta meg az író *Holmes* figuráját. Azt a feleletet fogadják el, hogy *Edgar Allan Poe* detektívje, *Dupin* volt rá mély benyomással. Amikor elhatározta, hogy megírja első detektívregényét, a vizsgálóbíró személyét az Edinburgh-i egyetem belgyógyász előadójáról mintázta, akinek megfigyelései, stílusa és következtetései annak idején oly nagy hatással voltak rá. *Doyle* néhány példát jegyzett fel a deduktív következtetésről, például ezt:

Bell (kérdez egy civilruhás férfit): Nos, ön a hadseregben szolgált?

Beteg: Igen uram.

Bell: És nemrég szerelt le.

Beteg: Így van.

Bell: A skót Highland-csapattól?

Beteg: Igen.

Bell: Altiszt volt?

Beteg: Igen.

Bell: Barbados szigetén állomásoztak?

Beteg: Igen.

Kérdéseire *Bell* a következő magyarázatot fűzte: a férfi tisztelettudóan viselkedett, de a kalapját nem vette le és ez a hadseregben szokás. Viselkedése tekintélyt sugárzó, de nem fölényes, ami azt mutatja, hogy altiszt volt; külleme skótos. Na igen, és Barbados: a páciens elefantiázisban szenvedett, amely betegség Angliában nem, de Nyugat-Indiában előfordul. Annak ellenére, hogy több rés fedezhető fel *Bell* gondolaumenetében, például az elefantiázis nem csak Barbadoson fordul elő és a brit hadsereg sem csak Barbadoson állomásozott, *Bell* személye figyelemre méltó. Talán unikum is, hiszen abban az időben a kórházi betegek csupán megvizsgálandó emberi testek voltak, melyek baját elég volt diagnosztizálni és gyógyítani.

Doyle ösztönös mestere volt a bűnügyi elbeszélésnek. 56 ilyen és még négy regényt írt. Úgy érezte, hogy *Holmes* csak egyedi figura lehet és különböznie kell mindazoktól a detektívektől, akiket a korabeli írók kitaláltak. *Holmes* alakját ezért felsőbbrendűnek ábrázolta, arrogánsnak, olyannak, aki hisz a tudományos módszerekben, a megfigyelésben és a dedukcióban. Ezekhez a tulajdonságokhoz még kellett valami, ami megkülönbözteti a többiektől. Így lett *Holmes* kokain-élvező. Lehetett volna ópiumfogyasztó is. De az ópium a tömegek drogja volt, olyan szer, ami a legtöbb háztartásban a diarrhoea gyógyszereként és az egyetlen akkor létező fájdalomcsil-

lapítóként (az aszpirin csak 1897-ben jelent meg) megtalálható. Ezzel szemben a kokain a felsőbb tízezer drogja, a művészszerető és intellektuális elit-köröké, az olyan emberek mentális stimuláló szere, akik nem laktak szegény, sötét, füstös lakásokban. *Holmes* kokainfüggőségének volt egy másik értékes funkciója: ez a kis hiba lenyűgöző felsőbbrendű fölényét az olvasó szemében emberivé csökkentette. *Holmes* kokain-addikciója nem tartozik jellemének előnyös részéhez, de emberi gyarlósága éppen *Doyle* írói mesterhúzása.

Amikor *Doyle* felhagyott a praktizálással és az írást választotta, akkor is lépést tartott az orvostudomány fejlődésével. 1890-ben, a kokain-addikció felismerésének és nyilvánosságra kerülésének idején, *Holmes* jellemét detektívparta és barátja *Watson* kritikai alkatával helyettesítette. „Fokozatosan leszoktatom őt erről a drog-mániáról, ami már-már karrierjét fenyegeti” – írta. Annak ellenére, hogy *Holmes* korábban azért bízott a kokainban, mert stimulálja és világossá teszi gondolkodását, most már az in-

jekciós fecskendőt az ördög eszközünek nevezte. Az olvasótábor persze nem kritizálta *Holmes* drogfüggőségét, mert mindenki egyre több sztorit szeretett volna olvasni. Amikor *Doyle* egyik regényében eltette a detektívet láb alól, nagy volt a felháborodás és az írásoknak helyet adó Strand Magazin előfizetőinek száma húszezerrel csökkent. Nyolc év múlva *Doyle* újabb epizódban feltámasztotta *Holmes-t*, ekkor viszont a magazin példányszámát harmincezerrel meg kellett emelni, de még így is hosszú sorok kígyóztak a lapkiadók előtt, mindenki új detektív-storit szeretett volna olvasni. Mert mit számított *Holmes* kokain-szenvedélye, a fontos csak az volt, hogy szórakoztasson.

IRODALOM

I. R. Sturgess: *Pharm. J.* 265, 915 (2000)

G. Stájer: *Freud, Sherlock Holmes, cocaine and the Coca Cola*

Szegedi Tudományegyetem Gyógyszerkémiai Intézet, Szeged, Eötvös u. 6. – 6720
E-mail: Stajer@pharma.szote.u-szeged.hu

A KLASSZIKUS GYÓGYSZERÉSZI ISMERETEK c. KREDIT PONTOS TOVÁBBKÉPZŐ TANFOLYAM ELŐADÁSAI

- Prof. dr. Erős István:** A gyógyszerhatás megnyújtása technológiai módszerekkel;
A gyógyszerhatás programozása: terápiás rendszerek elmélete és gyakorlata;
A jövő gyógyszerformái
- Prof. dr. Falkay György:** Az osteoporosis patológiája és gyógyszeres terápiája;
Diabetes mellitus laboratóriumi diagnosztikája és gyógyszeres terápiája;
A hipertonia modern terápiája;
Gyógyszerkutató a XXI. században;
- Prof. dr. Fülöp Ferenc:** Hatás-szerkezet összefüggésének alkalmazása illegális kábítószer szintéziseknél;
Kombinatorikus kémia – új irányzat a gyógyszerkutatásban;
Segíti-e a kokain a tanulást?
- Prof. dr. Nyíredy Szabolcs:** Szintetikus gyógyszerek vagy gyógynövény-drogok?;
Az Európai Gyógyszerkönyv és a gyógynövény-drogok;
Gyógynövénykutatás a XXI. században
- Prof. dr. Vincze Zoltán:** A farmakoökonómia és a gyógyszer-utilizáció kapcsolata;
A farmakoökonómia és az életminőség vizsgálatok

A 15 órás akkreditált tanfolyam részvételi díja 12 500 Ft, MGYT tagoknak 9500 Ft, az MGYT és MGYK tagoknak 6500 Ft

A továbbképzéseken sikeres teszttel 30 pont szerezhető.

A tavaly jelentkezteteket nyilvántartjuk az új jelentkezéseket az MGYT címére küldve fogadjuk el.

Információ: Magyar Gyógyszerészeti Társaság titkársága, 1085 Budapest, Gyulai Pál utca 16. Telefon: 266-9395